

Розділ другий

Мистецтвознавство, культурологія, філологія, історія

Гуцол Анастасія Миколаївна

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

2.1. Концептосистема матримоніального конфліктного розмовного дискурсу

Як відомо, вивчення мови неможливе без урахування людського фактору. Діяльнісний акт мислення відбувається на тлі низки пізнавальних процесів оточуючого середовища, що зумовлює функціонування «механізму концептуалізації – утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи дискурсу, де остання визначається як система концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини» (Селіванова, 2008, с. 261). Одним із напрямів досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми є аналіз комунікативних функцій концептів, їх динамічних особливостей у дискурсі, зокрема у сімейному. Сімейний дискурс – це «домашнє побутове спілкування спільно проживаючих людей, які кровно пов'язані родинними зв'язками або вступили у родинні стосунки, в межах якого виділяють парентальний (комунікація батьків і дітей), матримоніальний (інтерація між чоловіком та дружиною) і дискурс сіблінгів (спілкування між дітьми) (Осовська, 2013, с. 68). Релевантним для нашого дослідження є матримоніальний дискурс, що характеризується симетричними стосунками між комунікантами, передбачаючи статусно-рольову рівність та приблизно однаковий вік мовців, на відміну від асиметричних, до яких можна віднести парентальний дискурс та дискурс сіблінгів (Семенюк, 2007, с. 6-7).

Сфера діяльності людини відбивається в її мовних іпостасях, що корелює із когнітивними механізмами у вигляді складної системи концептів та їх взаємозв'язків, сукупність яких утворює концептосистему (Приходько, 2013). Одним із *актуальних* питань в галузі сучасної концептології є саме дослідження таких концептосистем дискурсів (у нашому випадку матримоніального конфліктного розмовного дискурсу – МКРД), визначення міжконцептуальних зв'язків, а також встановлення їх сили, значущості та виду.

Питання типології зв'язків в межах системи концептів певного дискурсу цікавило багатьох вчених (В. Б. Гольдберг, Ю. М. Караулов, М. В. Нікітін, З. Д. Попова та Й. А. Стернін, А. М. Приходько, О. С. Путій, Ю. С. Степанов та ін.), кожен з яких, досліджуючи певний тип дискурсу чи окрему структуру репрезентації знання, пропонував свою типологію міжконцептуальних зв'язків. Адекватним для нашої розвідки вважаємо виокремлення відношень перетину (імплікації), координації, слідування та каузації (Осовська, 2013, с. 214), що найбільш органічно передає палітру міжконцептуальних зв'язків в основі концептосистеми дискурсу.

Мета статті полягає у дослідженні концептосистеми МКРД та втілюється у завданнях: 1) здійснити статистичний аналіз вербалізаторів концептів у МКРД; 2) виявити системні зв'язки між концептами; 3) описати статистично сильні концептуальні зв'язки. *Матеріалом дослідження* слугували 1000 конфліктно забарвлених діалогів, взятих із сценаріїв сучасних німецькомовних фільмів.

Процедура дослідження концептосистеми МКРД полягала у виокремленні та подальшій категоризації за поняттєвою ознакою усіх концептів. Для встановлення значущості цих концептів та їх ролі в межах МКРД застосовувався статистичний метод, а саме критерій χ^2 , величина якого дала змогу визначити 860 автохтонів МКРД – «концептуальних констант дискурсу, до яких слід віднести домінуючий (типовий, характерний, високоїмовірний, прогнозований) і регулярно реалізований набір концептів» (Приходько, 2013, с. 245). Наступним кроком є фіксування наявності та ступеня сили міжконцептуальних зв'язків.

Як правило, для виявлення ступені близькості концептів за основу береться регулярність концептуальних зв'язків, тобто їх частотність. Вважаємо, що встановлення зв'язків та визначення їх сили потребує застосування надійніших та більш перевірених методів, а саме методів статистичного аналізу, що дозволяють звести суб'єктивність дослідження до мінімуму. Для цього використовуємо кореляційний аналіз (Левицький, 2012, с. 151), застосування якого уможливило встановити наявність та визначити ступінь сили зв'язку між досліджуваними величинами.

Таким чином, у МКРД сильні концептуальні зв'язки притаманні для конфігурацій BEWERTUNG – GEFÜHL, GEFÜHL – GELD, GELD – ARBEIT, ARBEIT – ZEIT, ZEIT – BEZIEHUNG, GEFÜHL – BEZIEHUNG, BEWERTUNG – AUSSEHEN. Середніми зв'язками характеризуються конфігурації концептів ERHOLUNG – GEFÜHL,

ARBEIT – BEZIEHUNG, GELD – FEST, BEWERTUNG – BEWEGUNG, BEWERTUNG – GELD, ZEIT – AUSSEHEN, ZEIT – GELD, ZEIT – STUDIUM. Слабкими, але, водночас, такими, що наближаються до середніх, зв'язками пов'язані концептуальні пари BEWERTUNG – ARBEIT, GEFÜHL – ARBEIT, ARBEIT – AUSSEHEN, AUSSEHEN – GELD, GELD – BEZIEHUNG, GELD – NATUR, BEWERTUNG – ZEIT, ZEIT – FEST, BEZIEHUNG – AUSSEHEN, BEWERTUNG – BEZIEHUNG, BEWERTUNG – GEISTIGE AKTIVITÄT, GEISTIGE AKTIVITÄT – STUDIUM, BEWEGUNG – BEZIEHUNG, ZEIT – BEWEGUNG, ZEIT – GEFÜHL, BEWEGUNG – GEFÜHL

Слід зазначити, що детальніший розгляд концептуальної системи МКРД ґрунтується не лише на встановленні наявності та визначенні ступені близькості міжконцептуальних зв'язків на тлі когнітивного простору дискурсу, але й сфокусуванні уваги власне на виді такого зв'язку: каузатії, координації, перетину або слідування.

Приміром, сильними зв'язками поєднані концепти BEWERTUNG – GEFÜHL, що свідчить, вочевидь, про тісний взаємозв'язок між проявами почуттів одного з членів матримоніальної групи та його суб'єктивною оцінкою партнера. Оцінювання індивідами один одного суттєво відрізняється від оцінювання свого (шлюбного) партнера, з яким пов'язує множина різнотипних стосунків. Співіснування може з часом перетворитися на рутину, а на поверхню виринуть якості, особливості, звички чи слабкості, які негативно сприймаються партнером. Негативне сприйняття викликає почуття та емоції, реакцію заперечення позиції партнера та утвердження власної точки зору щодо стану речей. Таке поєднання концептів носить здебільшого каузативний (причинно-наслідковий) характер. Створений в уяві мовця на основі аналізу його певних вчинків «портрет» партнера (чоловіка або дружини) спричинює вияв певних емоцій у реципієнта, наприклад ненависті: „*Du Schwein! Du alter Bock!!! Ich hasse dich!!!*” (Herz über Kopf). В іншому прикладі негативна характеристика дружини з боку чоловіка викликає спротив у вигляді зізнання про взаємність негативних почуттів: „*Du Opfer, du Arschgesicht! – Krass. Du nervst mich auch*” (Kontroll).

Концептуальна пара GEFÜHL – GELD характеризує залежність почуттів партнера(ів) від фінансового стану, засвідчуючи загалом, що матеріальні блага посідають значне місце у формуванні емоційного компоненту сім'ї: „*Du spinnst ja! Regst dich auf wegen 100 Euro?*” (Auf der anderen Seite). Концепти GEFÜHL та GELD демонструють й

відношення координації (взаємовиключення), засвідчуючи або різне ставлення до трансльованих понять, або перевагу одного над іншим загалом: „*Darf ich das Glück des Einzelnen über das Glück der Familie stellen? – Geht es um Glück? Oder um Geld?*” (Die Kristallprinzessin). Саме ця пара фіксує найчастотнішу із причин конфліктної інтеракції між чоловіком та дружиною – надмірну сконцентрованість на фінансових питаннях одного з партнерів та занедбання емоційної, психологічної злагоди.

Статистично значущим у межах досліджуваного виду дискурсу виявилось і поєднання концептів GELD та ARBEIT. Німецька культура (як і західна загалом) визначає прошаркову суспільну приналежність сім'ї з огляду на її матеріальний стан. Фінансовий стан є своєрідним „суспільнотвірним” елементом статусу сім'ї: розмір матеріальних ресурсів родини прямо пропорційний шансу посісти „належне” місце у суспільстві. Джерелом доходів, як правило, є робота, причому гендерне рівноправ'я забезпечує рівний статус працюючої одиниці як чоловіку/партнеру, так і дружині/партнерці. Усвідомлення останньої та обґрунтовані нею претензії у необхідності поділу господарських обов'язків, спровоковані докором з боку першого, стає підставою для відкритої конфронтації у вигляді обурення: „... *und wie immer ist es schmutzig. – Wie immer? Hast du vergessen, ich leiste auch 'en riesigen Beitrag in unseres Einkommen, indem ich nicht schlafe, sondern ARBEITE!!!*” (Barfuss). Логіко-семантичний аналіз висловлень дозволяє стверджувати, що найчастіше концепти GELD та ARBEIT знаходяться у відношеннях каузації. У дещо інших іпостасях постають згадані концепти у прикладі: „*Bedeutet das, dass du bei einer Scheidung das Geld aus der Firma ziehen willst? ... Aber das ist nicht mehr dein Geld. Ich habe ein Geschäft gemacht*” (Eine günstige Gelegenheit). Розлучення подружжя особливо гостро ставить матеріальне питання, а законодавчо закріплена необхідність рівного поділу статків часто викликає спротив у одного із партнерів.

Сильними статистичними зв'язками пов'язаний і концептуальний тандем хрононіму ZEIT і телеоніму ARBEIT. Внесок кожного із членів сім'ї спрямований на полегшення життя, добробут пари/родини. Колективне втілення трудової діяльності передбачає зацікавленість та взаєморозуміння між її виконавцями. Відсутність такого взаєморозуміння спричинює конфлікт між партнерами: „*Du hast keine Ahnung vom Geschäft! Du interessierst dich seit 20 Jahren nicht für die Firma!*” (Die Kristallprinzessin). Незацікавленість одного із членів сім'ї сімейним бізнесом викликає

спротив у іншого, втілюючись в обуренні та докорі (акузатив). Конфлікт можливий і у ситуації, коли партнер не в змозі знайти гідну роботу та забезпечити сім'ю: „*Seit einem Jahr hangelst du dich von einem Idiotenjob zum nächsten*” (Kleine Haie). Трудова діяльність із часом теж може перетворитися на рутину, негативно впливаючи й на сімейні стосунки (напр. „*Die Arbeit, jeden Tag!*” (Stille Liebe)), репрезентуючи концептуальний зв'язок слідування.

Міжконцептний зв'язок ZEIT – BEZIEHUNG засвідчує актуальність протиставлення стосунків та їх тривалості, усвідомлення спадів та апогеїв. Сумісна зустрічаність концептів у розмовному МКД ілюструє тривалість нещасливого сімейного життя („*Wir sind mehr als 25 Jahre verheiratet! Wir waren 23 Jahre davon unglücklich; Und dummerweise habe ich mich von dir verführen lassen, und du hattest die ganzen Jahre eine richtige Beziehung mit mir und hast natürlich schöne Kleider und Sachen und alles mögliche gekriegt, und das fandest du ja auch alles ganz toll!*” (Schande)). В останньому прикладі чоловік акцентує власну тривалу безвідмовність та «паразитизм» партнера.

Конфліктне спілкування між батьками та дітьми часто теж розглядається крізь призму концепту ZEIT, демонструючи відсутність часу для дітей з огляду на соціальну зайнятість батьків: „*Ich hab jetzt nicht die Zeit, mich um Manni zu kümmern; Nur für deine Tochter hast du keine Zeit!*” (Alter und Schönheit). Логіко-семантичний аналіз засвідчує зв'язок перетину між цими концептами.

Категорія часу активується мовцями у контексті непорозумінь, що виникають з приводу офіційної реєстрації шлюбу („*Ich kenne dich erst seit acht Wochen. Acht Wochen? Und da gleich heiraten?*” (Bin ich schön?)), невзаємної бажаності інтимних стосунків („*Du willst nur Sex haben. Jeden Tag. Jede Stunde! Die ganze Zeit!*” (Alter und Schönheit)), подружніх зрад („*Du hattest vier Jahre lang eine Freundin*” (Süskind)). Такі пари концептів пов'язані у свідомості німця, як правило, зв'язком слідування.

Статистично зафіксований сильний зв'язок між концептами GEFÜHL та BEZIEHUNG можна пояснити, очевидно, тим, що почуття є одним із основних та невід'ємних факторів побудови та збереження пари/сім'ї, відіграючи особливо важливу роль під час її зародження. Така інтенсивна взаємозалежність віддзеркалює цілу палітру концептуальних зв'язків, а саме координації, слідування та перетину. Приміром, ілюстрацією координаційного зв'язку слугує ситуація, де підкреслюється протиставлення почуттів (кохання) та інтимних стосунків, що є складовою деталлю у механізмі співжиття: „*Ich glaube,*

ich kann Liebe und Sex unterscheiden” (Weißensee). Страх втратити кохану людину може мати згубні наслідки на тлі ревності: „*Ich hab Angst, dich zu verlieren*” (Alle Anderen). Розчарування та зневіра є логічним наслідком зради з боку людини, яку кохаєш та якій безмежно віриш, що знаходить своє відображення у конфліктній ситуації активації концептів GEFÜHL та BEZIEHUNG: „*Ich liebte dich, ... du hast mich verraten*” (Die Welle).

Як відомо, характеристика однієї особи іншою здійснюється на основі цілої низки фактів: особливості характеру, соціального стану, зовнішнього вигляду, релігійної приналежності, вподобань та ін. Найтісніший же статистично верифікований зв'язок перетину у нашому дослідженні виявили концепти BEWERTUNG та AUSSEHEN, засвідчуючи значущість зовнішнього вигляду партнера для функціонування матримоніальних стосунків. Приміром, коментар чоловіка щодо нової зачіски дружини не приховує його роздратування та розчарування: „*Wie sehen deine Haare aus? – Das ist jetzt Mode. – Das hier ist 'n Heiratsantrag und ... du siehst aus wie 'ne Schwuchtel!*” (Gegen die Welle). В іншому прикладі чоловік критикує не лише нову стрижку, а й недоречний, на його думку, макіяж дружини: „*Seit deinem neuen Haarschnitt weiß jeder, dass du unter Geschmacksverirrung leidest! – Ich finde meine Haare schön, und ich schmink' mich nicht mal. Soll das etwa eine Anspielung sein? – Wie viel Schminke hast du heute drauf? Für deine Pickel ist das nicht gerade gut, wenn du mich fragst*” (Die wilden Hühner und die Liebe). Неадекватна та несправедлива оцінка третьої особи партнером / партнеркою може проявлятися у вигляді непогодження та стати початковим етапом розгортання конфліктної ситуації: „*Das ist 'ne ganz doofe Ziege. Die ist total berechnend und hohl, und Silikonmöpse hat sie auch noch. – Warum bist du so böse?; Ich möchte, dass du dich jetzt ausziehst, ganz langsam und ganz raffiniert, damit du zeigst, wie eine kleine Hure Liebe macht. – Verschwinde, du widerlicher Zahnklemmer! Ich habe keine Angst vor dir!*” (Schande).

Висновок. Концептуальна система матримоніального конфліктного розмовного дискурсу фіксує сім сильних міжконцептуальних зв'язків, які базуються на статистично перевіреній достовірності. Логіко-семантичний аналіз висловлень з їх об'єктиваторами свідчить про переважання зв'язку перетину (імплікації) концептів. Найчастотнішими концептами, що утворюють сильні зв'язки, є BEZIEHUNG та GEFÜHL, які засвідчують важливість трансльованої ними інформації для досліджуваного типу дискурсу. Зафіксований і замкнутий ланцюг зв'язків GELD – ARBEIT – ZEIT –

BEZIEHUNG – GEFÜHL – GELD, що свідчить, вочевидь, про системний та дугоподібний характер взаємозв'язку концептів у когнітивному просторі конфліктної інтеракції між учасниками зі статусно-рольовими конфігураціями чоловіка / партнера та дружини / партнерки.

Джерела

1. Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей. – Изд. 2, испр. и дополн. Винница: Нова Книга, 2012. – 680 с.
2. Осовська І. М. Сучасний німецькомовний сімейний дискурс: ментальний і вербальний ресурс: монографія. – Чернівці: Видавничий дім «РОДОВИД», 2013. – 402 с.
3. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. – Днепропетровск: Белая Е. А., 2013. – 307 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Семенов А. А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». – Донецьк, 2007. – 27 с.

Пеняк Павло Степанович

Кандидат історичних наук, доцент

Ужгородський національний університет

2.2. Знахідки мечів у скарбах доби бронзи Закарпаття

Серед археологічних артефактів доби бронзи, які служать джерельною базою для вивчення матеріальної та духовної культури Верхнього Потисся, значне місце посідають бронзові скарби. До їх складу входять знаряддя праці, зброя, прикраси, побутові речі, що дає можливість фахівцям визначити час їх появи. У залежності від асортименту захованих у землю речей скарби можна поділити на змішані та видові. Останні можуть складатися виключно або зі знарядь праці, або зброї, або з прикрас чи побутових речей.

На території Закарпаття на 2013 рік було обліковано 135 бронзових скарбів, що знайдені у 63 населених пунктах та їх околицях [1, с. 85]. У їх складі 2251 предмет. Ще 133 бронзових предмети походять з поодиноких знахідок, що були виявлені у 43 населених пунктах та поблизу них. Із врахуванням скарбів, де кількість знахідок невідома, можемо говорити, що в краї зафіксовано близько 2,5 тисяч речових знахідок.

Кількість речей в скарбах буває різною. Найчисленнішими є ті, що нараховують від 2 до 5 предметів. Таких зафіксовано 53, що становить 39,3% від загальної кількості. Скарбів, що нараховують від 6 до 10 предметів – 27 або 20%; від 11 до 20 предметів – 25 або 18,5%; від 21 до 80 – 26 або 19,2%; 81 і більше предметів – 3 або 3,4 %. Хронологічно